

રાયચંદ લખમશી શાહ (આર.એલ. શાહ)

R.L.Shah is a shining example of a Halari Visa Oshwal who has imbibed the Jain Values and always remained in service of the humanity either to an individual or to a group of people with teamwork spirit.

He has, over his life, displayed the innate desire to help the downtrodden and being a pro-active person he would seek out who needs help and assistance. He would then render whatever help is needed without any questioning or wavering.

He remains an inspiration for others to emulate.

આર.એલ. શાહનો જન્મ ઈ.સ.૧૯૨૩ના ખારાબેરાજા ગામે થયો છે. સદ્ભાગ્યે ત્યારે ખારાબેરાજા ગામમાં એક ઓરડા વાળી નિશાળ હતી. આ નિશાળમાં ત્રણ ચોપડી ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યો. બાર વર્ષની નાની ઉંમરે ઈ.સ.૧૯૩૫માં કેન્યા આવ્યા અને મુરાન્ગામાં ચાલતી મોટાભાઈ વેલજીભાઈની દુકાને કામે લાગ્યા. ત્યારનું જીવન બહુજ કઠીન હતું. સવારના પાંચે વાગ્યે ઉઠવાનું અને રાતના મોડે સુધી દુકાનમાં કમ્મરતોડ મજૂરી કરવાની; પરંતુ આર.એલ શાહનું જીવન તો તાલીમબદ્ધ અને કસાયેલું શરીર હતું એટલે દુકાન બંધ થયા પછી પણ રાતના મોડે સુધી અભ્યાસ કરતા.

ઈ.સ.૧૯૩૮માં નાઈરોબી આવ્યા અને બીજા નંબરના ભાઈ રામજીભાઈ સાથે કામે લાગ્યા અને એક વર્ષ ભાઈ સાથે કામ કર્યું. ત્યાર પછી નાઈરોબીમાં પ્રખ્યાત એવી શાહ વેરશી દેવશી એન્ડ કંપનીમાં ડ્રાઈવર તરીકેની નોકરી સ્વીકારી. આ પેઢી ત્યારે બીજા ઘંઘા સાથે બેકરી પણ ચલાવતી. આમ વહેલી સવારે બધે બ્રેડ પહોંચતી કરવાની. સવારના પાંચ વાગ્યે નીકળે, ખાવા પીવાના ઠેકાણા નહિ અને રાતના અગિયાર અને ક્યારેક બાર પણ વાગે. ઈ.સ.૧૯૪૦માં આ પેઢીની થીકા શાખામાં તેમની બદલી થઈ જ્યાં પેઢીના સીનિયર ડાઈરેક્ટર મી. દેવશી મેપાની સતત અને ચાંપતી નજર નીચે કામ કરવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું. આર.એલ. શાહને તેમની પાસેથી ઘણું ઘણું જાણવાનું અને શીખવાનું મળ્યું.

ગરીબીના ગર્તામાંથી ઊભા થઈ, અનુભવની એરણ પર ઘડાયેલ આર.એલ.શાહ એક સ્થંભ બની ઊભા છે. તેમણે ભોગવેલ કઠણાઈઓ, અનુભવેલ યાતનાઓ અને સમાજ સેવાની પ્રેરક વાતો અહીં રજૂ કરું છું. ઓસવાલો-ઓસવાલોને ઓળખે, પોતાના પૂર્વજના જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવે એજ આ લેખનનો આશય અને વિષય છે. મિતભાષી, દરેક કક્ષાના અને ઉંમરના લોકો સાથે બોલવું, ચાલવું, હળવું, મળવું અને સૌના થઈને રહેવું, હાકલ પડે ત્યારે હાજર રહેવું એ તેમની એક વિશિષ્ટતા છે. જાહેર સંસ્થાઓ, ઓસવાલ સમાજ, સ્થાનિક પ્રજા તેમજ સરકારમાં આપેલ Honorary સેવાઓ તેમની ચર્તુવિધ પ્રતિભાના પ્રમાણ છે.

આર.એલ. શાહની સેવાની શુભ શરૂઆત મુરાન્ગાથી થઈ. ઓસવાલ કેળવણી અને રાહત બોર્ડ (હવે પછી બોર્ડના ટુંકા નામથી સંબોધશું) ના ઈ.સ.૧૯૪૬માં શ્રી વિસા ઓસવાલ જ્ઞાતિ મુરાન્ગાના પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટાયા અને આ સભ્યપદ ઈ.સ.૧૯૬૩ સુધી દીપાવ્યું. ઈ.સ.૧૯૫૮ થી ઈ.સ.૧૯૬૩ સુધી બોર્ડની કાર્યવાહી સમિતિમાં કામ કર્યું.

ઈ.સ.૧૯૪૪માં લગ્ન કરવા સ્વદેશ ગયા અને ચેલા નિવાસી મુરા જીવરાજ (મુરા પટેલ)ના સુપુત્રી કસ્તુરબેન સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાયા. સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના પુનિત પગલાં ઘરમાં પડ્યાં. ઈ.સ.૧૯૪૫માં પત્ની કસ્તુરબેન સાથે કેન્યા આવ્યા. સારા સંજોગો સર્જયા અને આર.એલ. શાહનો સિતારો બદલાય ગયો. ટ્રાન્સપોર્ટના ધંધામાં પડ્યા. ડ્રાઈવીંગ તો આવડતું હતું અને અનુભવે એક સારા મિકેનિક બન્યા. શેઠ દેવશી મેપાએ સાથ અને સહકાર આપ્યો. સખત મજૂરી, દેવશીભાઈનો સાથ, સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના ઘરમાં પગલાં, મક્કમ મનોબળ અને પ્રબળ પુરુષાર્થને કારણે આર.એલ. શાહ ધંધામાં ક્યાંય આગળ નીકળી ગયા. તેઓ ઉત્તતિના શિખરે ઊભા છે છતાં કોઈ પણ અદની વ્યક્તિ કે સમાજ હાકલ કરે ત્યારે તેઓ એક સૈનિકની જેમ ખડા પગે હાજર રહે છે.

આર.એલ. શાહ સ્ટીમર માર્ગે કેન્યા આવ્યા ત્યારે ભાઈશ્રી જુઠાલાલ પુંજા મારુ તેમની સાથે સ્ટીમરમાં હતા. મુરાન્ગામાં પાડોશમાં રહેવાનું થતા ઘનિષ્ઠ સંબંધ બંધાયો. જુઠાલાલ પુંજા મારુનો જન્મ ઈ.સ.૧૯૨૨માં લાખાબાવળ ગામમાં થયો હતો. સાત ગુજરાતી અને અંગ્રેજી બીજા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. ઈ.સ.૧૯૩૫ માં કેન્યાની મંગળમય અને કલ્યાણકારી પાવન ભૂમિ પર પગલાં પાડ્યા. મુરાન્ગાની ડી.આર. ઘાઈ એન્ડ સન્સ નામની પેઢીમાં નામું લખવાની નોકરી સ્વીકારી. શાંત અને નિખાલસ સ્વભાવ, કામ કરવાની હોંશ અને આગળ ધપવાની ધગસ. સગા ભાઈઓ કરતાં પણ સારો નાતો બંધાયો. સાથે મળી ઈ.સ.૧૯૪૬માં સહિયારો ધંધો શરૂ કર્યો અને પેઢીનું નામ “આર.એલ. શાહ એન્ડ કંપની” આપ્યું. શુદ્ધ ચારિત્ર, નિખાલસ સ્વભાવ, ધંધામાં ધ્યાન, સગા ભાઈ જેવો નાતો પ્રબળ પુરુષાર્થને કારણે કંપનીને ક્યાંય આગળ લઈ ગયા. કોઈ કરારનામા પર સહી-સિક્કા કર્યા નથી, તેને લગતું કોઈ દસ્તાવેજ રજિસ્ટર નથી, છતાં છેલ્લા એકસઠ વર્ષથી બધા ધંધાઓમાં સાથે છે. છેલ્લા ત્રીસ વર્ષોથી તો નવી પેઢી (છોકરાઓ) એ કારભાર સંભાળ્યો છે. આ બન્ને કુટુંબો ધંધામાં તો સહભાગી છે પરંતુ રહેવાનું પણ એકજ કમ્પાઉન્ડમાં છે.

મુરાન્ગામાં ઓસવાલ સમાજની સ્થાપના ઈ.સ.૧૯૩૫-૩૬માં થયેલ. ઈ.સ.૧૯૪૮માં મહાજનવાડીનું આગવું મકાન બાંધવાનો જ્ઞાતિએ ઠરાવ કર્યો. તેને લગતા ફંડફાળા સમિતિના સભ્યપદે ભાઈશ્રી આર.એલ.શાહની નિમણૂક કરવામાં આવી. ફાળાની શરૂઆત થતાં પોતે શિલિંગ એક હજાર લખાવ્યા. તે રકમ તેમની ત્યારની આર્થિક પરિસ્થિતિ જોતાં ઘણી વધારે કહેવાય. અન્ય સ્થળોના ઓસવાલો પાસે ફંડફાળા માટે સફર કરવા પોતાની મોટરગાડી વાપરવા આપી અને પોતે બધે સાથે જ રહ્યા. ફંડફાળા સમિતિના તેમના સાથીદારો હતા: જુઠાલાલ જીવરાજ, કાનજી હેમરાજ, રાજપાર લાઘા, હીરજી ગોસર અને વિઘુ રામજી. પ્રત્યેક સ્થળના ઓસવાલોએ ઉદાર દિલથી ફંડ નોંધાવ્યું. ઈ.સ.૧૯૫૦માં આ મહાજનવાડીનું કામ શરૂ થયું અને ખાત મુહૂર્ત શ્રીમતી કસ્તુરબેન દેવશી મેપાના શુભ હસ્તે કરવામાં આવ્યું. જ્યારે મહાજનવાડીના મકાનનું ઉદ્ઘાટન મુરાન્ગાના ત્યારના આગેવાન કાર્યકર જુઠાલાલ જીવરાજના શુભ હસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું.

આર. એલની સેવાનું ક્ષેત્ર સેન્ટ્રલ પ્રોવિન્સમાં મરાઘ્વા, સબાસબા, ન્યેરી, નાન્યુકીથી આગળ વધી મેરૂ સુધી વિસ્તાર પામ્યું હતું. એક સૈનિકની જેમ સેવાઓ આપી. નાત જાતનો ભેદ જોયા સિવાય રાત અને દિવસ સેવા આપી અનેક લોકોની મુશ્કેલીઓ દૂર કરી છે. ઈ.સ.૧૯૫૮માં કેન્યાની બ્રિટીશ

સરકારે આર.એલ શાહની સેન્ટ્રલ પ્રોડ્યુસ બોર્ડના સભ્ય તરીકે પાંચ વર્ષ માટે નિમણૂક કરી અને તેમણે મુરાન્ગા મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલમાં એક કાઉન્સિલર તરીકે ઈ.સ.૧૯૬૩ થી ૧૯૬૮ના ગાળામાં સેવા આપી. મુરાન્ગા ડિસ્ટ્રિક્ટ લોન બોર્ડમાં પણ સરકારે પાંચ વર્ષ માટે નીમ્યા. જુવેનાઈલ કોર્ટના એક એસેસર તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. ઓસવાલ જ્ઞાતિ મુરાન્ગાના કાર્યવાહીના સભ્ય તરીકે તેમજ જ્ઞાતિના ટ્રસ્ટી પદે બહુ લાંબો સમય રહ્યા અને પોતાની સેવાનો લાભ આપ્યો. હિન્દુ યુનિયન મુરાન્ગાનું ચેરમેન પદ પણ શોભાવ્યું. મુરાન્ગા કાઉન્ટી ક્લબ અને મુરાન્ગા સ્પોર્ટ્સ ક્લબના બાંધકામ હાથ ધરાયા ત્યારે ફંડફાળા સમિતિના ચેરમેન પદે રહી, ફાળો કરી આ બંને બાંધકામ પૂરા કરાવ્યા. ઈ.સ.૧૯૫૮માં આર.એલ.શાહ એન્ડ કંપની તરફથી મુરાન્ગામાં Scouts અને Girl guides ના મકાનો પોતાના ખર્ચે બનાવી સરકારને સુપ્રત કર્યા.

ઈ.સ.૧૯૮૦ના એપ્રિલ માસમાં થીકા જૈન યુથના નેજા હેઠળ ઓસવાલોએ આઈ કેમ્પ જેવી ઉમદા અને માનવહિતની સુંદર પ્રવૃત્તિનો આરંભ કરવા નિર્ણય લીધો અને આર.એલ. શાહને ફંડફાળા સમિતિના ચેરમેનનો જવાબદારી ભર્યો હોદ્દો સોંપવામાં આવ્યો. આ આઈ કેમ્પમાં આર.એલ.શાહનું યોગદાન શરૂઆતથી તે આજ દિવસ સુધી રહ્યું છે.

ઈ.સ.૧૯૬૩થી આર.એલ. શાહ શ્રી વિસા ઓસવાલ જ્ઞાતિ નાઈરોબીની કાર્યવાહી સમિતિના સભ્ય તરીકે ઘણા વર્ષો રહી અને સેવા આપી છે. ઓસવાલ સેન્ટર બાંધવાનું નક્કી થયું અને તેને લગતી ફંડફાળા સમિતિમાં તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. દાન દેવામાં અને દાતાઓ શોધવાની તેમની હૈયાસૂઝ ઘણી. ઓસવાલ સેન્ટરમાં દાખલ થઈએ ત્યાં સોનેરી અક્ષરોમાં પ્લેટિનમ દાતાઓની તકતીઓમાં આર.એલ. શાહ તથા જુઠાભાઈના નામની એક તકતી પણ જોવા મળે છે. તે ઉપરાંત ગોલ્ડન ડોનર્સના લીસ્ટમાં પણ આ બંને ભાઈઓનું નામ જોવા મળે છે.

ઈ.સ.૧૯૮૪માં નાઈરોબીના મુનિસિપલ સ્વામી જિનાલયમાં પ્રતિમાજીની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા વેળાએ અમુક ઓસવાલ પરિવારોમાં અસંતોષ હતો. આર.એલ. શાહ તથા તેમના સાથીઓના પ્રયત્નોથી અને કોઠાસૂઝથી બધાનો મનમેળ થયો અને આ ધાર્મિક પ્રસંગ, અવસર બહુ જ આનંદ અને ઉમળકાથી બધાએ સાથે મળી ઉજવ્યો. ઈ.સ.૧૯૮૫ થી ઈ.સ.૧૯૮૫ ની સાલ સુધી તેઓ બોર્ડના ટ્રસ્ટીપદે રહ્યા છે અને ઈ.સ.૧૯૮૬થી બોર્ડની એડવાયઝરી સમિતિના સભ્યપદે છે. આવી જ રીતે ઓસવાલ સમાજ નાઈરોબીના ટ્રસ્ટીપદે દશ વર્ષ એટલે કે ઈ.સ.૧૯૮૭ થી ઈ.સ.૨૦૦૭ જૂન સુધી રહ્યા.

ઈ.સ.૧૯૬૮ થી સતત એકવીસ વર્ષ સુધી સોશિયલ સર્વિસ લીગ (એમ.પી.શાહ હોસ્પિટલ)ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં સેવા આપી. આ ક્ષેત્રમાં તેમની સિદ્ધિઓ પ્રશંસાને પાત્ર છે. મુરાન્ગા ટાઉન પ્રાયમરી સ્કૂલ કમિટીના સભ્યપદે રહી તેમણે અનન્ય સેવાઓ આપી છે. જ્યારે કિંગુમો બેન્ડેરા હાઈસ્કૂલના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં રહી સેવાઓ આપેલ છે. એક ધારા દસ વર્ષ રેડકોસ મુરાન્ગા શાખાના સભ્યપદે રહ્યા છે. જ્યારે થીકાથી ન્યેરી સુધીનો નવો રસ્તો બનાવવાની શરૂઆત થઈ ત્યારે પ્લાન પ્રમાણે મુરાન્ગા ટાઉન એક તરફ રહી જતું હતું. મુરાન્ગાના ડિસ્ટ્રિક્ટ અને પ્રોવિન્શિયલ ઓફિસરોના તથા જનતા જનાર્દનના સાથ સહકારથી આ ટારમેક રોડ મુરાન્ગાની નજીકથી જ નીકળે તેમ જૂંબેશ ચલાવી અને મિનિસ્ટરને મળ્યા. આ રસ્તાના પ્લાનમાં જરૂરી એવા ફેરફાર થયા. આ

બાબતનો બધો યશ આર.એલ. શાહને ફાળે જાય છે. મુરાંગાની સ્થાનિક પ્રજા આજે પણ આર.એલ. શાહના ગુણગાન ગાતા થાકતા નથી. આર.એલ. શાહ એન્ડ કંપની તરફથી બહેરા-મુંગા, અંધ, અંપગ અને નિરાધારોને અવાર નવાર અન્ન, કપડાં તેમજ જીવન જરૂરિયાતવાળી ચીજોનું વિતરણ થતું હોય છે. જમણા હાથે કરેલું દાન ડાબો હાથ પણ ન જાણે તેવું ગુપ્ત દાન બહુ જ મોટું છે.

મિતભાષી, સાદા, કોઈપણ જાતના આડંબર વિનાના આર.એલ. શાહ અનુભવોની એરણ પર ઘડાયેલ વ્યક્તિ છે. જીવનમાં તડકા છાયા જોયા છે. પિતાશ્રી લખમશીભાઈ ઈ.સ.૧૯૨૮માં નિધન પામ્યા. ત્યારે આર.એલ.શાહની ઉંમર ફક્ત ચાર વર્ષની હતી. માતૃશ્રી પુરીબેને દળણા દળી, પેટે પાટા બાંધી બે દીકરા અને બે દીકરીઓને મોટા કર્યા. મોટા રામજીભાઈને પરદેશ (દરિયાપાર) મોકલેલ અને તે માટે ઉછીના લીધેલ પૈસા ભરવાના હતા. આવા દુઃખના દહાડા ઘણા બધા ઓસવાલોએ જોયા છે. આર.એલ. શાહે આવા દુઃખના દહાડા જોયા છે અને તેથી જ તેઓ પાસે જરૂરિયાતવાળા કુટુંબને શોધવાની દ્રષ્ટિ છે. આવા કુટુંબોને અનાજ, વસ્ત્રો અને જીવન જરૂરિયાતની ચીજો પહોંચાડતા રહે છે.

આર.એલ. શાહના પરિવારમાં તેમને બે પુત્રો નામે દિલિપ અને અશોક અને ત્રણ દીકરીઓ નામે સુરભી, દમયંતિ અને ગીતા છે. આજે ૮૬ વર્ષની ઉંમરે આર.એલ. શાહ એક નવયુવાનને શરમાવે તેવી તંદુરસ્તી ધરાવે છે.